

КУЛЬТУРНА ТА СОЦІАЛЬНА ДЕСТРУКЦІЯ В УКРАЇНІ ЯК НАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Артюшок Вікторія

*кандидат економічних наук, доцент,
проректор з навчально-методичної роботи та якості освіти,
доцент кафедри менеджменту
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
м. Рівне, Україна*

Соціальні та культурні втрати України внаслідок російської агресії є не просто масштабною гуманітарною трагедією – вони стають проявом усвідомленої, системної стратегії руйнування української державності через знищення її культурного коду, інституційної пам'яті та соціального середовища. З перших днів повномасштабного вторгнення РФ розгорнула не лише військову операцію, а й тотальну інформаційно-культурну війну, яка стала ударом по всіх основоположних елементах української ідентичності. Від освітніх закладів і музейних колекцій до релігійних споруд, бібліотек, пам'ятників і навіть шкільних підручників – нічого не залишилось поза зоною ураження агресора.

Культурна спадщина, як матеріальна, так і нематеріальна, у цій війні стала не просто супутньою жертвою. Її знищують цілеспрямовано, методично і з глибоким ідеологічним підтекстом. Втрата культурних артефактів – це не лише фізичне знищення будівель, книг чи творів мистецтва, це атака на символи, що формують самосвідомість, цінності та історичну пам'ять нації. Станом на березень 2025 року пошкоджено або зруйновано понад 1400 об'єктів культурної спадщини, а також понад 2300 об'єктів культурної інфраструктури, серед яких музеї, бібліотеки, театри, мистецькі школи, релігійні споруди, архіви та меморіальні комплекси [1]. Ці руйнування мають системний характер і не є випадковими наслідками бойових дій – більшість з них стали результатом навмисних атак або зумисного вивезення та привласнення культурних цінностей.

Зокрема, в результаті російських дій було втрачено унікальні об'єкти української культурної спадщини, серед яких Свято-Успенська Святогірська лавра, Музей Григорія Сковороди, Харківський національний театр опери та балету імені Лисенка, Херсонський художній музей, Центральна бібліотека Вугледара, численні історичні церкви та костели, будівлі українських гімназій та університетів, зразки модерну і бароко в містах східної України. У багатьох випадках окупаційна адміністрація

вивозила артефакти в Росію, як це сталося з понад 28 тисячами експонатів із Херсонського краєзнавчого музею, включаючи скіфське золото, старовинні монети, грецьку кераміку та зброю запорізьких козаків [1]. Частина з цих об'єктів зникла безслідно.

Масштаби соціальних втрат, завданих війною, не менш критичні. Українська система освіти зазнала серйозного удару: зруйновано або пошкоджено майже 4000 освітніх закладів усіх рівнів, починаючи від дитячих садків і завершуючи університетами. Прямі економічні втрати оцінюються у 7,3 мільярда доларів США [2]. Найбільше постраждали освітні заклади у Донецькій, Харківській, Херсонській, Миколаївській та Запорізькій областях. Загалом, постраждали також освітні установи у 22 з 25 регіонів країни. Особливо тривожною є ситуація з доступом до освіти: понад мільйон дітей навчаються дистанційно або не мають стабільного доступу до освіти взагалі. Це ставить під загрозу не лише рівень знань, а й соціальну адаптацію, психічне здоров'я та подальшу інтеграцію молоді в суспільство.

Паралельно з цим руйнується і соціальна інфраструктура, що забезпечує підтримку найуразливіших верств населення. Зруйновано або пошкоджено 160 об'єктів соціального захисту, включаючи дитячі будинки, інтернати, геріатричні центри, соціальні притулки та санаторії. Прямі втрати цієї сфери становлять щонайменше 200 мільйонів доларів [2]. Постраждали заклади розташовані в Києві, а також у Луганській, Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Харківській, Херсонській, Чернігівській та інших областях. Для багатьох громад, особливо у сільських регіонах, це означає втрату єдиного джерела соціальної допомоги.

У цій війні знищення культури стало політичним інструментом. Росія не просто руйнує матеріальні об'єкти – вона також прагне переписати історію. На окупованих територіях системно забороняють українську мову, вилучають українські книги, впроваджують російські підручники, фільтрують шкільні програми, формуючи нову, ворожу до України, ідентичність. Це вже не просто руйнування, а насильницьке витіснення національної пам'яті. Такі дії мають ознаки злочинів проти людяності та культурного геноциду, відповідно до положень Гаазької конвенції 1954 року [3] та Статуту Міжнародного кримінального суду [4].

Однак попри все – українська культура не зламалася. Навпаки, в умовах війни вона демонструє небачену мобілізацію та гнучкість. Частина музеїв встигла евакуювати свої фонди або приховати цінності. У багатьох містах відкриваються тимчасові бібліотеки у модульних будиночках, підземках, церквах, громади організовують культурні заходи навіть у зонах обстрілів. Художники, письменники, музиканти, режисери створюють нові

твори, що фіксують травму, опір та гідність. У мистецтві формується новий наратив війни – не як трагедії, а як боротьби за свободу.

Українська культура активно виходить за межі держави. Через цифрові платформи, онлайн-архіви, міжнародні представництва та грантові програми голос України звучить у Парижі, Нью-Йорку, Берліні, Варшаві, Торонто. За підтримки європейських інституцій реалізуються міжнародні проєкти, зокрема «Culture Helps» [5] чи проєкти Українського культурного фонду [6], що спрямовані на документування втрат, переосмислення національної ідентичності та вироблення моделей відновлення через культуру. Культура стає не просто жертвою – вона перетворюється на форму спротиву, дипломатії, самоорганізації та консолідації.

Військова агресія РФ спонукала соціально-культурний сектор проявити високий рівень самоорганізації: інституції перебрали на себе функції держави, створювали гуманітарні хаби та шелтери, працювали з ветеранами, ВПО, дітьми, людьми з інвалідністю, експериментували з новими форматами – від цифровізації колекцій і 3D-моделювання до концертів у підвалах і музеїв із «порожніми залами» як символами втрат [7]. З'явилися горизонтальні мережі взаємодопомоги, посилилась міжнародна співпраця, активізувалась робота з пам'яттю та практиками меморіалізації. Критично у цьому сенсі виявилась міжнародна підтримка. Ефективними були інституційна допомога, інфраструктурні гранти, швидкі стипендії й технічне забезпечення. Водночас надмірна бюрократизація окремих програм та їхня відірваність від локального контексту знижували результативність [7]. Загалом культура в умовах війни виступає і мішенню, і щитом, і ресурсом. Вона зазнає величезних втрат, але водночас доводить свою здатність бути основою стійкості, колективної пам'яті та відновлення.

Таким чином, соціальні й культурні втрати України внаслідок російської агресії не є другорядним явищем, а центральним елементом цієї війни. Йдеться не лише про руйнування цегли й бетону, а про спробу ліквідації самого смислового простору української державності. Водночас саме культура, освіта і соціальні зв'язки виявилися джерелом найбільшої сили й стійкості нації. Відновлення України неможливе без відновлення її культурного каркасу. Збереження спадщини, модернізація гуманітарної освіти, інтеграція культури в національну безпеку – це ті засади, які забезпечать не лише повернення до мирного життя, а й формування нової якості державності. У цій війні зберегти культуру – означає зберегти Україну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Artiushok V., Zhavoronkova M., Kyrychenko K. and others (2025) Report: Assessing the Impact of the Russian Invasion on Ukraine's Cultural Heritage and Creative Industries, ed. I. Gadd and A. Kruhliak, Bath Spa University and Academician Stepan

*Міжнародна науково-практична конференція
“Міжнародні тенденції та перспективи розвитку
в освіті та науці в умовах глобалізації”
до 100-річчя академіка Степана Дем'янчука
(м. Рівне, 13 листопада 2025 року)*

Demianchuk International University of Economics and Humanities, 53 p., DOI: 10.17870/bathspa.30084532

2. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на листопад 2024 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024-UA.pdf

3. Другий Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text

4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

5. Culture Helps. URL: <https://insha-osvita.org/project/kultura-dopomahaie-culture-helps-2/>

6. Реєстр програми Культура під час війни. URL: https://ucf.in.ua/m_programs/6759772c7037cb75722c6572/register?type=received_applications

7. Культурний сектор України в умовах війни: Виклики – Потреби – Заходи. Конференція-воркшоп. Мистецький арсенал, Київ, 10-11 квітня 2025. URL: <https://www.ukraine-wiederaufbauen.de/resource/blob/258278/the-ukrainian-cultural-sector-in-wartimes-report-ua-.pdf>